

AFRİKA'DA KOOPERATİFÇİLİĞİN GELİŞMESİNİN KOŞULLARI *

André HIRSCHFELD

Çeviren :
Ass. Dr. M. Zafer ÜSKÜL

Birleşmiş Milletler Tarım ve Besin Örgütü, Nairobi (Kenya) de 23-28 haziran 1969 tarihleri arasında «Afrika'da kooperatifler ve tarım birlikleri» konusunda yapılan özel bir toplantı sonucu düzenlenen raporu yayınladı.

Birleşmiş Milletler Tarım ve Besin Örgütü (F.A.O.), Birleşmiş Milletler Afrika Ekonomik Komisyonu (C.E.A.), Uluslararası Çalışma Örgütü (O.I.T.), Uluslararası Kooperatif Birliği (A.C.I.) tarafından birlikte düzenlenen ve masrafları Kenya Cumhuriyeti Hükümetince karşılanan bu toplantı Afrika'nın fransızca ve ingilizce konuşan çeşitli ülkelerinden gelen kooperatifçilik uzmanları ile belli sayıda uluslararası eksperleri bir araya getirdi.

Bu toplantıya katılanların ulaştıkları ilginç sonuçlardan en önemlilerini aşağıda özetliyeceğiz.

Afrika'da her tarım kooperatifçiliği hareketi, bir yandan üreticilerin yararlarını sağlamak, öte yandan ulusal kalkınma programlarının etkili bir uygulama aracı olmak zorundadır. Bu iki görev gerçekte tek bir amacın ekonomik ve sosyal öğeleridir, çünkü tarımdan geçinenlerin yaşama koşulları düzelmeksizin tarım kesiminin kalkınması düşünülemez. Afrika devletlerinin büyük çoğunluğuyse kırsal ve tarımsal kalkınmaya büyük bir öncelik vermektedirler; içlerinden birçoğu da bu amaçta kullanmak üzere, deği-

(*) André HIRSCHFELD, «Les conditions du développement de la coopération en Afrique», *Revue des Etudes Coopératives*, no 160, 1970, ss. 169-177.

şik derecelerde de olsa, kooperatifçiliği seçmiştir. Kooperatifçilikten en kısa sürede olumlu sonuçlar beklmeleri olağandır.

Tarım kooperatifçiliğinin gelişmesi için girişilen eylem artık ivedilik niteliği kazanmıştır. Bununla beraber örgütlenme ve işletme alanlarında büyük güçlüklerle karşılaşmaktadır ve bu güçlükler ilerlemeyi geciktirmektedir. Bunun dışında, kamu iktidarlarının kooperatif hareketine sağladıkları destek ülkeden ülkeye değişmektedir. Ayrıca, Afrika ülkelerinin birçoğunda, özel ticaretin iyice kökleşmiş çıkarları kooperatifçiliğe hâlâ güçle karşı koymakta ve onunla eşitsiz bir rekabete girişmektedir. Kamu kesiminde yönetimin bazı bölümleri kooperatifçiliğin tarımı kalkındırmada en iyi araç olduğuna inanmakta fakat özel girişime göre etkililiğinin az olduğunu belirtmektedir.

Kuşkusuz etkililik önemli bir sorundur. Bu alanda çiftçilerin gözünde en iyi ölçek, son analizde, kooperatifçilik hareketine katılmaktan elde ettikleri net gelirler toplamıdır.

Etkililiğin özellikle iyi bir işletme sorunu olduğunda anlaşma vardır. Bununla birlikte, kooperatifçilik söz konusu olduğunda, kooperatifçiliğe katılmanın kendisine yüklediği sorumlulukları ve verdiği rolü çiftçinin anlama yeteneği özel önem taşıyan bir öğedir.

I. KOOPERATİF TOPLULUKLARI ÜYELERİNİN NET GELİRİ NASIL ARTTIRILABİLİR?

Eksperler çiftçiye verilen net gelirin doğrudan doğruya olduğu kadar dolaylı olarak da arttırılmasının olanaklı olduğunu düşünmektedirler. Bunun yolu bir yandan gelirleri arttırmak bir yandan da işletme masraflarını, üretimin, taşımanın, depolamanın ve satışın çeşitli aşamalarındaki genel giderleri azaltmaktır. Bununla birlikte, Afrika ülkelerinin birçoğunda var olan ortam ile ekonomik ve sosyal koşullar, gereksiz harcamaları yok etmeyi ve etkililiği arttırmayı amaçlayan çabaların büyük engellere çarpması sonucunu doğurmaktadır.

Aşağıdaki paragraflarda etkililiğin arttırılabileceği kesimleri inceleyeceğiz; bu inceleme eksperlerin ivediliğine dikkati çektikleri önerilerini de kapsayacaktır.

Tarım kooperatiflerinin ilk amacının üyelerinin ekonomik ve sosyal koşullarını iyileştirmek olduğunu gözden uzak tutmamak önem taşır. Bunun sonucu, bir kooperatifin etkililiği, tarım üretimi ve üretimin pazarlanması konusunda üyelerine yapmağa yetenekli olduğu yardımda ölçülür. Bu yardım, kooperatifçe tek başına davranan üyelerden daha verimli biçimde yapılabileceğine inanılan bazı ekonomik fonksiyonların üyeler yerine kooperatifçe yapılmasından oluşur. Başka bir deyimle, kooperatiflerin daha yüksek brüt gelir elde edecekleri düşünülür, çünkü, bir yandan daha iyi satmağa yeteneklidirler, öte yandan da elde edilen ürünün hacminin önemine göre işletme masrafları daha az olacaktır.

Afrika ülkelerinin sosyo-ekonomik ve siyasal koşulları sonucu, tarım kooperatifleri yukarda yazılı fonksiyonları her zaman doyurucu biçimde yerine getirmeğe yetenekli değildirler. Bu durumdan kaygılananlar yalnız kooperatifler ve üyeleri değil fakat aynı zamanda Kamu İktidarlarıdır, çünkü genel olarak onların gözünde kooperatifler ekonomik ve sosyal kalkınmanın eksiksiz ve etkili bir araçtır.

Afrika'nın şimdiki koşulları altında, tarım kooperatifleri yalnızca üretim malzemesine, krediye ve pazarlamaya ilişkin fonksiyonlarla yüklü değildir; aynı zamanda üretim konusunda üyelerine yol göstermek ve bilgi vermek ek sorumluluğunu da taşımaktadır. Bir kooperatifin etkililiğini incelerken üyelerin üretiminin nitelik ve nicelik olarak artışını ve kooperatifin yukarda yazılı rolü sonucu üretim masraflarının azalmasını da hesaba katmak gerekir.

Özet olarak tarım kooperatiflerinin etkililiğinin incelenmesi dört ana veri kategorisi üzerinde yoğunlaşmalıdır :

1. Kooperatif üyelerinin, üretiminin pazarlanmasından elde ettiği gelirler;
2. Çeşitli fonksiyonlarının yapılmasında kooperatifin yaptığı harcamalar;
3. Üyelerine verdiği para tutarı;
4. Üyelerinin işletmesi düzeyinde üretimin maliyeti.

II. TARIM KOOPERATİFLERİ OPERASYONLARININ VERİMLİLİĞİNİ ETKİLEYEN ETMENLER

a) Yönetim ve İşletme Personeli :

Etkililiğin artması ve gelişmenin karşılaştığı en ciddi engeller arasında müdür, sekreter, muhasebeci ve öteki nitelikli kişilerin kıtlığını saymak gerekir. Eksperler orta ve alt derece yöneticilerin yetiştirilmesinin gereksinmelere karşılık veren eğitim merkezlerinin Afrika'da kurulmasıyla olanaklı olabileceğini ve yüksek derecede yöneticilerin yetiştirilebilmesi için her yıl kooperatiflerin kullanımına daha çok sayıda yabancı ülkelerde inceleme bursu verilmesi gerektiğini belirtmektedirler.

b) Çiftçilere yardım :

Tarımsal işletmenin etkililiğini arttırmak için Devletin eylem programları çerçevesi içinde çok şeyler yapılabilir. Çiftçilere yol göstermek ve yardım etmek söz konusu olunca, eksperler, bakanlık bölümleri ve servislerinin çabalarının daha çok yoğunlaştırılmasına verdikleri büyük önemi gün ışığına çıkarmak istemektedirler. Bu bölüm ve servislerin birbirlerinden bağımsız davrandıkları sık sık görülmektedir; bu, özellikle üreticiler için, bir düzensizlik kaynağıdır ve aldıkları yardımlarda sık sık boşluklar, kesiklikler vardır. Koordinasyon yanlışlıklarını gidermeğe kamu eylemlerinin bütün evrelerinde uğraşılmalıdır ve, eksperlere göre, yardım fonksiyonlarını gerçekten birleştirmek gerekir.

Köylerdeki kooperatif topluluklarının tarımsal mesleki faaliyetin içinde oluşu, kooperatif yöneticilerine bir ödev yüklemektedir : kooperatifin üyelerine yol göstermek ve herkesin gereksinme duyduğu hizmetlerin —eğitim dahil— yapılması. Eğer bu ödev gereği gibi yapılırsa verimliliğin artmasına görülür biçimde katkıda bulunacak ve çiftçileri kendi sorumluluklarını daha iyi yüklenmeğe itecektir.

c) Savurgunluk ve kayıplar :

İşletmede olduğu kadar kooperatifsel operasyonların tümünde savurganlık ve kayıplar azaltılarak kooperatifçiliğin net geliri önemli ölçüde arttırılabilir.

İşletme kayıpları hasattan sonra yaklaşık olarak hasadın % 30 u olarak hesaplanmıştır. Zaman kaybı da özel bir sorun olarak görünmektedir. Fakat, çalışma normlarının incelenmesi için kullanılan teknikler uygulanarak sorunun, tüm olmasa bile, çözümü olanaklıdır.

Başka kayıplar ürünün taşınması ve ilkel kooperatiflerde saklanması sırasında, özellikle yerinde koruma araçlarının olmaması yüzünden çiftçilerin ürünlerini teslim etmede acele ettikleri zaman ortaya çıkmaktadır. Ayrıca eksperler ürünün ve tohumların stoklanmasına yarayan yapılara özel bir dikkat gösterilmesini önemli saymaktadırlar. Eksperler kayıpları azaltmak ve topluluk ve birliklere ürünün toplanması ve taşınması ile üretime yönelen malzemenin ambalajsız teslimini en ekonomik biçimde düzenleme olanağını vermek için işletmeleri stoklama araçlarıyla donatmanın yararlı olup olamayacağını incelenmesini de istemektedirler.

d) Tasarruf :

Kısa vadeli borcun ödenmesindeki her gecikme kredinin fiyatını yükseltme sonucunu doğurur. Eksperler kredi verilirken tasarruf yapmağa zorlamanın gerekli olduğunu düşünmektedirler. Bu tasarruf, örneğin, borcun ödenmesi sırasında küçük bir ek tutarın ödenmesi biçiminde yaptırılabilir ve böylece toplanan fonu kooperatifler kullanabilmelidirler. Üyelere ait olan fakat kooperatiflerce işletilebilen bu tasarruf azımsanmayacak bir önem taşımaktadır. Bu arada kamu otoritesinin bazı güvenceler tanıması ve fonun kullanımını denetlemesi gerekli olabilir.

e) Araç-gereçler :

Elde edilen ürünlerin işlenmesi, stoklanması ve ambalajlanması için eksperler, şimdiki eğilimin tersine, ilkel toplulukları pahalı makinalarla donatmayı öğütlememektedir. Gerçekten bu topluluklar böyle makinaları etkili bir biçimde kullanmaya anık (ap-te) değildir. Kabuk çıkarma gibi basit işlemenin ilkel düzeyde yapılması gerekli olabilir, fakat dönüştürme operasyonlarını iyi donatılmış az sayıda kuruluşta toplayarak maliyeti azaltmanın yolları aranmalıdır.

f) Taşıma :

Taşıma kooperatiflere çok pahalıya mal olmaktadır; bir kooperatifin yaşayabilirliğinin belirlenmesi istenince taşımanın kara-

rı kesin olarak etkileyici bir öge olması çok rastlanan bir durumdur. Kendi taşıma araçlarına sahip olduklarında, kooperatifler onu sık sık kötü kullanmaktadırlar. Öte yandan, yeterli aracın yokluğu bazen gecikmelere, ek çabaya, sonuç olarak önlenebilecek harcamalara yol açar.

Taşıma konusunda Afrika kooperatif hareketi iki çeşit zorlukla karşılaşmaktadır.

— İşletmeye yönelik ürünün katetmesi gereken yol taşıma masraflarının çok yüksek olacağı ölçüde uzundur;

— Yol şebekesi ve taşıma araçları çoğu kez değersiz niteliktedir; aşırı gecikmeler ve mala gösterilen titizliğin azlığı malın değerinin önemli ölçüde düşmesi sonucunu doğurmaktadır. Bu olayların tümü üreticilerin net gelirlerini önemli derecede azaltmaktadır.

İlkel kooperatifler ve yöresel birliklerin içinde buldukları bölgede yapılacak taşıma üç ayrı biçimde örgütlenmiştir ya da örgütlenebilir :

— Her kooperatif ya da birlik gereksinme duyduğu taşıma aracını satın almakta serbesttir;

— Taşıma için ticaret şirketleri kontratla kiralanmıştır;

— Bölgede bulunan kooperatiflerin hizmetlerini görmek amacıyla taşımada uzmanlaşmış bir ya da birkaç bölgesel kooperatif kurulmuştur.

Bu üç çözümün yararları ve sakıncaları bilinmemektedir fakat kooperatifsel faaliyetin bu kesimde önemli ölçüde tasarruf yapma olanağının varlığı kesindir.

g) Mali yükümler :

Vergi kesintileri, kooperatif toplulukları üyelerine hakkaniyetli bir gelir sağlamağa uğraşanların çabalarına ters düşmektedir. Ayrıca Hükümetlerin dikkatlerini çekmek gerekir ki kooperatifler ve üyeleri materyal ve makina alımlarında, traktör ve öteki tarım araçlarının yakıtı üzerinden, kısaca malzeme ve üretim materyali üzerinden, tikel (partiel) olarak bile olsa, vergi vermek durumundadırlar. Eksperler ayrıca ilkel toplulukların kazanç amacı gütmeyen kurumlar olmasının ve bu nedenle yedeğe alınan fonlar dahil

gelir vergisinden bağışık olmaları gereğinin göz önünde tutulmasını istemektedirler.

h) Kredi :

Afrika ülkelerinin çoğunda tarım kredisi sistemleri hâlâ memnuluk verici değildir; kurulan kurumlar genellikle ancak gerçek güvence gösteren az çok önemli işletme sahiplerine sınırlı ölçüde kısa vadeli borç verebilmektedir. Bunun sonucu, krediye gereksinim duyan işletmecilerin büyük çoğunluğu profesyonel borç vericilerin ve kasaba tüccarlarının kurbanı olmakta ve bunlar çoğu kez ürünü satış değerinin çok altında ele geçirecek durumda bulunmaktadır. Böyle bir durum küçük işletmecilerin satış ve işleme kooperatiflerine aktif olarak katılmalarını engellemektedir; daha genel düzeyde, tarım yöntemlerinin ve modern işletme biçimlerinin tarım kesimine girmesini amaçlayan programların uygulanmasını yavaşlatmaktadır.

Uzmanlaşmış kurumların kurulduğu durumlarda da (örneğin tarım bankaları ve bazen kooperatif bankaları) eldeki kaynaklar (ulusal ya da uluslararası asıllı olsun) son derece yetersiz kalmaktadır.

i) Fiyat politikası :

Yukardaki düşünce ve önerileri ortaya koyan eksperlerin bir tek kaygıları vardır : kooperatiflerin ve tarım işletmelerinin yönetimini kolaylaştırmağa, kaçınılmaz olmayan harcamaları ortadan kaldırmağa, ulusal kooperatif hareketini sağlaştırmaya yardım etmek.

Ülkelerin kooperatifçilik hareketine katılmalarının çiftçilere getirdiği net gelirin arttırılmasının başka yolları da vardır.

Akla ilk gelen, satın alma ofisinin ya da öteki kamusal ve yarı kamusal kurumların elde edilen ürünü satın alırken ödediği fiyatın belirlenmesine yarayan yöntemlerin gözden geçirilmesidir. Genel olarak olaylar göstermektedir ki bu fiyat tek yönlü olarak, kooperatifin maliyeti ve çiftçilerin elde ettikleri gelir ciddi olarak göz önüne alınmaksızın saptanmaktadır. Fiyatın dünya kurunun yarısından pek az fazla olarak saptandığı durumlar vardır. Satın alma monopolü olmadığı zaman aracılardan daha yüksek fiyat verme durumunda olmalarına sık sık rastlanır ve resmî fiyatın üç katını

verdikleri de olmuştur. Tüccarlar çiftçilerin güvenini böyle kazanmaktadır ve sonra aşırı yüksek faizle onlara kredi vermektedirler. Kooperatifler için sonuç brüt gelirlerinin o derece azalması olmaktadır.

Eksperler, kooperatiflerin işlemlerinin maliyetini düşürme çabalarına karşılık olarak hükümetlerin de satışta gerçek olarak kasaya giren fiyat üzerinde yapılan kesinti tutarını azaltmasının uygun olacağını ummaktadırlar.

j) Öteki düşünceler :

Bir kaç Afrika ülkesinde, kooperatif hareket bir ya da birçok tarım ürününün pazarlanmasına tek başına yetkilidir. Bu ayrıcalık, özel kesimin az dürüst rekabetine dayanma yeteneğinden çoğu kez yoksun olan tarım kooperatiflerini korumak amacıyla tanınmıştır. Eksperler bu örneğin hemen öteki ülkelerde uygulanmasını istemektedirler. Kooperatiflerin sosyo-ekonomik fonksiyonlarını gereği gibi yerine getirmeleri isteniyorsa bu hemen gerçekleşmelidir.

Son olarak, eksperler yardımlaşma ilkelerine göre kurulmuş bir tarım sigortası sisteminin yaratılmasının yararlarına dikkati çekmektedirler. Böylece bu tip sigortanın maliyeti çok düşürülecektir.

III. KOOPERATİFSEL EĞİTİM

Kooperatifsel eğitim kooperatifçilere, komite ve konsey üyelerine, yöneticilere (ilkel ya da üst örgütler ve kooperatif servislere yöneticileri) yöneliktir. Bu üç grup arasındaki ilişkilerin uyumu büyük önem taşır. Bütün eğitim programları, başka konular yanında, bu ilişkilerin incelenmesini de kapsamalıdır.

a) Kooperatifçilerin eğitimi :

İlkel topluluklarda, özellikle satış kooperatiflerinde, kooperatifçilerin eğitilmesi çok önemlidir. Halka kooperatifçi olmanın sağladığı yararlar anlatılmalı ve üye kaydı için kampanya açılmalıdır. Komite ve konsey üyeleriyle her derecedeki yöneticiler bu kampanyaya katılmalıdırlar. Bir ilkel topluluğun hizmetlerinden büyük ço-

ğunluğu okuma yazma bilmeyen çiftçiler yararlanıyorsa üye olma koşullarının basit ve açıkça belirlenmiş olması kaçınılmazdır.

Kooperatifçilerin eğitimi her şeyden önce kooperatifin niteliğini tanıtmayı amaçlar. Bununla birlikte, kooperatifçinin hak ve ödevleri uygun bir biçimde anlatılmalıdır.

Kooperatifler, üyelerinin okuma yazma öğrenmelerini sağlamak için kullanılmalıdır. Yetişkinlerin okuma yazma öğrenmeleri teşvik edilirken üstün nedenlerin ortaya atılması gereği ortaya çıkmaktadır. Kooperatife katılmanın sağlayacağı yarar bu nedenlerden biridir.

Kooperatif hareketi ve hizmetleri gücünü, ulusal düzeyde kooperatif üyelerinin okuma yazma öğrenmesini sağlayacak bir programı uygulamak için, tarım servisleri ve toplum kalkınması servislerinin gücüyle birleştirmek zorundadır. Bu amaçla radyo programları ve dinleyiciler arasında grup çalışmasını birleştiren bir sistem uygulanabilir.

Okuma yazma bilen üyeler için, öğretim materyali olarak, onların anlayacağı bir dil kullanmak gerekir, çünkü okunanın uygulanması yapılmazsa okuma yeteneği yitirilir. Bu yüzden, ulusal dilde haber ileten ve bilgi veren dokümanlarla kooperatiflerle ilgili bültenler yayınlamasının taşıdığı önemi belirtmek gerekir.

Toplantı sayıları sınırlı olmak koşuluyla okuma yazma bilen ve bilmeyen üyeler köy düzeyinde grup çalışmalarına katılabilirler.

Bir günlük derslerin ilkel bir topluluğun üyelerini eğitmek ve onlara bilgi vermekte çok etkili olduğuna işaret edilmektedir. Üyelerin eş ve çocukları derslere katılabilirler, böylece olanaklı olduğu kadar çok sayıda aile üyesi eğitilebilir. Kadınların ve gençliğin kooperatifsel eğitimi her zaman istenildiğinden, onların derslere katılmaları çok daha fazla önem taşır.

b) Komite, konsey üyeleri ve elit'in eğitimi :

Her ilkel toplulukta yöneticilerin temsilcilerini, komite ve konsey üyelerini ve okur yazar üyeleri içine alan bir devamlı çalışma grubu kurulmasının önemi belirtilmektedir. Bu grupların elinde çalışma dökümanları bulunmalıdır : bu konuda uluslararası örgütler okuyucu düzeyinde kitap yazmağa ve ulusal dile çevirmeğe çağırılmalıdır.

Komite ve konsey üyelerini eğitimi, üyelerin temsil görevini yerine getirmelerine yardım etmeyi, kooperatifin etkili bir biçimde yönetilmesinde kendilerine düşen rolün bilincine ulaşmalarını ve genel düzeyde üyeleri eğitecek ve onlara bilgi verecek duruma gelmelerini amaçlar. Çeşitli eğitim araçlarıyla bir militanlar çekirdeği kurulmasının öngörülmesi uygun olur. Böylece ilerde komite ve konseylere üye verebilecek geniş bir grup kurulmuş olacaktır.

c) Yöneticilerin eğitimi :

Yöneticilerin eğitimi, görevlerini etkili bir biçimde yapabilmelerini sağlamak için onları gerekli meslekî yetkilerle donatmayı amaçlar. Bu eğitimin verilebilmesi için kooperatif yöneticilerinin kooperatifi derinlemesine tanımaları gerekir. Ayrıca, bir kooperatif topluluğunun etkililiği yöneticiler, üyeler ve komite ve konsey üyeleri arasındaki ilişkilerin uyumuna bağlıdır. Bu uyum yalnızca meslekî bilginin fonksiyonu değil fakat bir kooperatifin iyi işlemesini sağlamak için varlığını ortaya koyan insanla ilgili sorunların da fonksiyonudur.

Yöneticilerin eğitimi temel olarak iki biçimde ele alınabilir :

— sonunda sınav yapılan ve diploma verilen uzun süreli akademik dersler yoluyla;

— kısa süreli dersler ya da mektupla eğitim yoluyla.

d) Uluslararası kooperatifsel formasyon :

Uluslararası kooperatifsel formasyon konusunda, kooperatif hareketleri, hükümetler, uluslararası örgütler ve üniversiteler tarafından düzenlenen formasyon hizmetlerinin yayılması sevice karşılanmaktadır.

Başka ülkelerde eğitim görece adayların, yabancı ülkelerde elde edecekleri denemeleri kendi ülkelerinde en yararlı biçimde kullanabilmeleri için, kendi kooperatif hareketlerini çok iyi tanımaları gerekir. Bazı ülkelerde aday seçimi merkezden yapılmaktadır; bu, yetenekli aday seçmekte yapılabilecek yanlışlık payını azaltır. Bunun yanında, gelişmiş ülkelerin formasyon kurumları, gelişmekte olan ülkelerin kooperatif hareketlerinin formasyon gereksinimini devamlı olarak bilmelidirler.

Eksperler kooperatifsel eğitimin genel tarım öğretimi içindeki önemli rolünü kabul etmektedirler. Nairobi Konferansı F.A.O., O.I.T. ve U.N.E.S.C.O.'nun tarım öğretimi konusunda Danimarka'da temmuz-ağustos 1970'de yapılacak bir dünya konferansı düzenlemelerini sevinçle karşılamıştır. Bu konferansta kooperatifsel eğitime ve üreticiler ile tarım işçilerinin formasyonuna gerekli dikkatin gösterileceğini ummaktadır. Eksperler grubu, Uluslararası Kooperatif Birliğinin dünya konferansında özel olarak bu önemli konunun incelenmesine katkıda bulunmağa niyetli olduğundan büyük mutluluk duymaktadır.